

Günümüz Kırgızistan Toylarında Yaşatılmakta Olan Somut Geleneksel Kültürel Değerler

Zeki OKYAY¹ ve Erdoğan AKMAN²

Öz

Günümüz Türkiye Türkçesinde toy kelimesi anlam bakımından incelendiğinde kısa sürede insan zihninde evlilik merasimine denk gelen düğün canlanmaktadır. Oysa kelime kökeni ve tarihi bağlamında ele alındığında sadece evlilik töreni manasına denk gelen düğün ile sınırlı bir anlam taşımadığı görülmektedir. Özellikle göçebe halklardan biri olan Türklerde toy, tarih boyunca en önemli kültürel unsurlar arasında yer almıştır. Eski Türkçede toy, iktidarı tek elden yürütmek için uygulanan bir faaliyet olarak yer almaktadır. Yine Türklerin yaşamındaki önemli dönüm noktalarından evlilik merasimi, kız isteme/söz kesme, nişan, çeyiz serme, gelin/damat hamamı, gelin alma, beşik toy, ev hayırlama, yeni doğan bebeği görme, askere uğurlama ve İslamiyet'in kabulünün ardından sünnet törenleri de toy olarak ifade edilmektedir. Kadim Türk halklarından biri olan Kırgızlarda ise *üylönüü toyu*, *centek toy*, *beşik toy*, *tuşoo toy*, *kız toyu*, *kelin toyu*, *üi toyu* ve benzeri gibi toy merasimleri bulunmaktadır. Bu çalışmada öncelikle Kırgızistan'daki toyların türleri açıklanarak, varsa Anadolu'daki karşılıkları belirtilecektir. Ardından günümüz Kırgızistan toylarında geçmişten günümüze önemini yitirmeden yaşatılan somut geleneksel kültürel varlıklar ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk halkı, Kırgızlar, "toy", gelenek, kültür

Concrete Traditional Cultural Values Maintained in Today's Kyrgyzstan Tois

Abstract

In today's Turkish language a word "toi" is studied in terms of meaning as only a wedding that coincides with the marriage ceremony in the human mind. However, when the word is considered in the context of its origin and history, it does not seem to have a limited meaning with the wedding, which coincides only with the meaning of the marriage ceremony. Especially among the Turks, one of the nomadic peoples, the "toi" has been one of the cultural element throughout history. In the Old Turkish language, the "toi" is an activity used to manage a country by only one person. However, the important turning points in the life of Turks as the marriage ceremony, making a proposal/the agreement to marry, the engagement, the exhibiting the trousseau, the bridal bath, fetching the bride, the birth of a child, welcoming a new neighbor, seeing a newborn baby, conscript send-off ceremonies and the circumcision ceremonies after the adoption of Islam are also expressed as a "toi". The Kyrgyz, one of the an ancient Turkic people, have ceremonies such as *üylönüü toiu* (wedding), *zhentek toi* (celebrating the birth of a child), *beshik toi* (putting baby into cradle celebration), *tushoo toi* (baby's first steps celebration), *kız toiu* (the ceremony when the bride leaves her father's house), *kelin toiu* (fetching the bride), *üi toiu* (celebration own home), etc. In this study, will be described types of "toi" in Kyrgyzstan, and their counterparts in Anatolia, if any. Then will try to identify specific traditional cultural creatures that live in modern Kyrgyz "tois", without losing their meaning from the past to the present.

Keywords: Turkic people, Kyrgyzs, "toi", tradition, culture

Atıf İçin / Please Cite As:

Okyay, Z. ve Akman, E. (2022). Günümüz Kırgızistan toylarında yaşatılmakta olan somut geleneksel kültürel değerler. *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*, 7 (2), 230-243. Doi: 10.5281/zenodo.7472471

¹ Araş. Gör. – Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, zeki.okyay@manas.edu.kg,

ORCID: 0000-0002-9507-9414

² Doç. Dr. – Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, erdogan.akman@manas.edu.kg,

ORCID: 0000-0003-3781-4860

Giriş

İnsanlık tarih sahnesine ilk çıktığı andan itibaren kendi etrafında yaşayan bir dünya kurmuş ve kültürünü gelecek nesillere taşıyacak izler bırakmak için mücadele etmiştir (Buyar ve Ünal, 2022:2). Aralarında ilişki kuran kültürel öğelerden gelenek ve görenekler, insan topluluklarının bir arada yaşamasını sağlamaktadır. Bir milletin düşünce tarzları, yaşam biçimleri, inanç sistemleri ve değer yarguları kültürün içinde yer almaktadır. Farklı coğrafyalarda yeni yaşama atılmak zorunda kalsalar bile insan toplulukları kendi kültürel unsurlarını yaşatmaktadır. İnsan topluluklarının kültürel unsurları zamanın ve coğrafyanın getirdiği şartlara bağlı olarak bir takım değişiklikler gösterebilmekte ya da kısmi olarak yok olabilmektedir. Ancak bazı kültürel öğeler yüzyıllar boyunca kendi özelliklerini yitirmeden günümüze dek yaşamakta ve devamlılığı sağlanmaktadır.

Asırlar boyunca kendi özelliklerini tamamen kaybetmeyen veya kısmen de olsa değişiklik gösteren günümüze dek ulaşan *toylar*, genelde Türklerin özelde Kırgızların önemli geleneklerinden biridir.

Türk Dil Kurumu'nun Türkçe sözlüğünde *toy*, "Ziyafet: Ve tamam kırk gün kırk gece toy, düğün edip almış oğluna (TDK Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/>)." şeklinde ifade edilmiştir. Bu ifadeden yola çıkılarak *Toy*'un önemli bir gün yani düğün olduğu da görülmektedir. Öyle ki düğün emarelerinden biri olan *nikaha* ünlü Kırgız destanı *Manas*'ta "dünürçülüğe giderek istenilen kızın alınması - Ak Nikah" adıyla rastlamak mümkündür (Türkmen, İnyet, 1995:144-145'den akt. Tuna, 2006:150).

Kırgız Türkçesindeki *toy* kelimesinin Türkiye Türkçesi çevirilerinde genel anlamıyla *düğün* kelimesi yaygın olarak kullanılmaktadır. Bir evladın kendi ailesini oluşturmak için attığı en önemli adım olan *toy* yani *düğün* köken itibarıyla çeşitli anlamları da taşımaktadır. Türkler İslamiyet'i kabul ettikten sonra sünnet töreni için de *sünnet toy/sünnet düğünü* kavramını kullanmaya başlamıştır (Berber, 2009:2).

Toy, göçebe halklardan biri olan Türklerde iktidarı tek elden yürütebilmek için uyguladıkları bir faaliyettir. Türk tarihinin ilk dönemlerinden yakın tarihe kadar incelendiğinde kaynakların neredeyse hepsi hükümdarın veya hükümdarın yakınları için yapılan toylardan/düğünlerden bahsetmektedirler (Berber, 2009:2). Bu bağlamda hükümdarın iktidarının önemli işaretlerinden olan *toy* ile şanına vurguda bulunduğu görülmektedir.

Türklerin yaşamındaki önemli dönüm noktalarından evlilik merasimi, kız isteme/söz kesme, nişan, çeyiz serme, gelin/damat hamamı, gelin alma, beşik toyu, ev hayırlama, yeni doğan bebeği görme, askere uğurlama ve İslamiyet'in kabulünün ardından sünnet törenleri de *toy* olarak ifade edilmektedir. En eski Türk halklarından biri olan Kırgızlarda *toy* kelimesi birçok anlam ifade etmektedir. Bebeğin dünyaya gelmesinden yeni evin hayırlanmasına, genç çiftlerin yuva kurmasından bebeklerin ilk adım atmasına, sünnet düğününden beşik toyuna varıncaya kadar çeşitli özel merasimler *toy* olarak adlandırılmakta ve geçmişten günümüze hala devam ettirilmeye çalışılmaktadır.

Toy Kavramı

Toy, Kırgızların ezelden beri yaşatıla gelen geleneği, kültürünün aynası ve hayatının bir parçasıdır. Her Kırgız akli erip, büyümeye başlayınca *toy* kelimesini duymaya, onu yaşına ve hayat tecrübesine göre kavramaya başlar; çocukluk çağında *toy*, bayram, oyun, hediye, tatlı ve şeker iken, biraz daha büyüdükçe bu kavram bayram, sevinci paylaşma ve duyurma, hasret giderme, "bata aluu³" ve kismet ve de sorumluluk ise, yaş ilerledikçe bayram, "bata berüü⁴" ile danışmanlık, yol göstericilik, destek olma anlamını içermeye başlamaktadır. Görüldüğü gibi *toy*, her kuşak için bayram manasını korumaktadır. Starostin, Dybo ve Mudrak'ın fikirlerine göre de

³ Bata: herhangi bir faaliyetin başlaması, sonlanması ile ilgili veya genel olarak uğur dilemek maksadında avuçların göğe açıp, güzel ve hayırlı dileklerin dilenmesi; aluu=almak.

⁴ Bata berüü=bata vermek.

toy kelimesi bayram ve tören anlamında Prototürk⁵ döneminden beri kullanılmaktadır (Starostin, Dybo, Mudrak, 2003:1468'den akt. Sagınbayeva, 2020:1169).

Eski Türk Sözlüğünde toy: "I 1. mesken, mekân; 2. şehir; II toy, ziyafet: andin soñ oyuş qayan beğük toj berdi...türlüg aşlar türlüg sürmälär çubuñlar qimizlar aşadılar içtilär=bundan sonra Oğuz Han büyük toy düzenledi, bol çeşitli yemekler yendi, çeşitli içecekler, kımız ⁶ içildi; III kil; IV *bitki bilimi* aslankulağı (?); V halk, kalabalık; VI *zooloji* toy kuş. Toy- I karın doyurmak, tatmin olmak: qarın tojdı=karın doydu; II durmak, sona ermek: tüpindäki jünçü seña=onun dibindeki inci bitmez senin için (Nadelyayev, Nasilov, Tenişev, Tşerbak, 1969:572).

Kırgız Dili Açıklama Sözlüğünde toy kelimesinin iki anlamı bulunmaktadır: "1) Toy, bebek doğduğunda, kız verip, gelin alınca vb. insanlar davet edilip, yemek eşliğinde çeşitli eğlendirici oyunların olduğu kutlama, herhangi bir önemli gün için olan bayram. 2) Yiyip, beslenip açlığını giderme, karın doyurma, kanaat edinceye kadar yeme, yeme-içme" (Akmataliyev, 2015:506). Bu açıklamalardan yola çıkarak, toy kavramının her iki anlamının birbiri ile ilişkili olduğunu söylemek mümkündür. Zira toyun en temel unsurlarından biri sofranın kurulması ve gelen misafirlerin yiyip içmesidir. Misafire yemek ikram etmek, geleneğin bir parçası olan "narktır"⁷.

Manas ansiklopedisinde toy kavramının tanımı şu şekilde yapılmıştır: Sevindirici olaylara adanmış, görkemli bir şekilde yapılan halk "ırım-cırımıdır"⁸. Bunun dışında toplumsal düzeyde anlamlı olaylar (yönetici seçilince, bir seferden başarılı bir şekilde dönüldüğünde) toy düzenlenip kutlanmıştır. Kimi zaman hayırlı bir işin işareti olarak da toy düzenlenmiştir. Toy, herhangi bir topluluk, toplum, ayrıca halk ve kabile arasında birlik ve anlaşmayı sağlamak, ihlalleri önleyip halkı birleştirmek için düzenlenmiştir. Bu durumda söz konusu toplum veya halkın tüm üyeleri veya temsilcileri mutlaka toya davet edilmiştir. Toyun yüzyıllar boyunca geliştirilmiş kendi düzeni, misafirleri ağırlama ve misafirleri uğurlama prosedürleri olmuştur. Toyun sahibi, toyu düzenleyen kişi, onun akrabaları ve söz konusu cemaatin üyeleri kabul edilmiştir. Onlar toy masraflarını birlikte karşılamışlardır. Toy geleneği, tarihi araştırmalara göre insanoğlunun hayatındaki duygusal olaylara dayalı olarak gelişmiş bir görüngüdür. Başarılı avcılık sonrası ilkel insanlar topluluğu avı paylaşmışlardır. Bu olay basit bir şekilde yapılmamış, ona çeşitli ırım-cırım eşlik etmiştir. Bu ırım-cırım o döneme ait dinî bakış açısı ve inanç (animizm, büyü vd.) ile ilişkilidir. Tarihin sonraki basamaklarında toy geleneği daha karmaşık hale gelmiş ve yeni unsurlar ortaya çıkmıştır (Karıpkulov, 1995:444). Atalarımız ezelden beri hayata olan bakış açısı, dünya görüşü, inanç, ahlak ve değer yargılarını yansıtan gelenekler yaratmışlardır. Gelenek, kültür ve medeniyetin birçok unsurunu içinde barındırmaktadır. Gelenek kavramını Sulayman Rısbayev şu şekilde tanımlamıştır: Gelenek, genel halkın kendine özgü zihinsel kurallar sistemidir ve nark, işleri yapma şekli olan "kaada", asırlardır tekrarlanıp görenek haline gelen duruk özelliklere sahip eylem, faaliyetler olan örf-adetleri barındırır ve dinî inanç ve bazı mistik anlayışlar ile birlikte gündelik hayata sinmiş "ırım-cırım" ile birleşmektedir (Rısbayev, 2020:8-14).

Toyun düzenleniş amacına göre birçok türü ve türüne göre de "kaada", örf-adet ve "ırım-cırım" değişmekle birlikte, geleneğin kökü, özü olan nark değişmemektedir. Söz konusu narkın bazıları namus ve ahlakın, Millî bilinç ve onurun korunması, anne ve babaların sevilmesi ve onlara saygı duyulması, Millî nark, kaada, örf-adetlerin korunması, ekmeğin, başlığın, beşiğin, komuzun⁹, milli kıyafetlerin ulu tutulması, vb. iken, kaada yaşça büyük insanın yaşına göre davranabilmesi ve örnek olması, anne-babaların çocuklarına olan sorumluluklarını yerine getirebilmesi, onları güzel terbiye edebilmesi, yaşlı insanların bata vermesi, dünürlerin

⁵ Prototürk=Ön Türk: Göktürkler'den önceki tarih devirlerinde (6. yy'dan önce) var olmuş ve sonradan Türkler tarafından benimsenen bazı sosyal özelliklere sahip olan, Türk dil ailesine mensup diller konuştukları tahmin edilen topluluklar.

⁶ Kımız: kısrak sütünden özel yöntem ile hazırlanmış milli içecek.

⁷ Nark: halkın anayasası, edep ve ahlak kodeksi, kısaca "halkın protokolü"; âdet.

⁸ İrim-cırım: ümit, dilek için yapılan halk inanışların çeşitli işaret ve alametleri; ritüel.

⁹ Komuz: ağaçtan biçilip yapılmış, üç telli ulusal müzik çalgısı; kopuz.

sorumluluklarını yerine getirmesi, misafirin hak ve haddini bilmesi, küçüklerin büyüklere selam vermesi, vb. ve örf-adet de hayvan keserken bata kılıu¹⁰, bebeğin kırkını çıkarmak, yeni taşınan komşuya hoşgeldiniz demek, vb., ırım-cırım¹¹ da yeni gelene beyaz renkte başörtünün takılması, yola çıkarken pişmekte olan yemeği yemeden gitmemesi, arça¹¹ tütürmek, vb.'dir.

Bütün bu *nark, kaada, örf-adet, ırım-cırım*-darın her biri Kırgız kültürünün incileridir.

Kırgızlarda Toyun Türleri

Toyun düzenleniş amacına göre birçok türü vardır. Bunları bebeğin dünyaya gelmesi ve bu bebeğin evlenip, aile kurma yaşına gelene kadar düzenlenen toylar, evlilikle ilgili toylar ve ev sahibi olunca düzenlenen toylar olarak üç büyük gruba ayırmak mümkündür.

Centek / Centek Toy

Bebek doğduğunda toy düzenleme geleneğidir (Akmataliyev ve Andaşev, 2015:335). Aile, bebek doğduğunda sevincinden konu komşu, akraba, eş dostlarına elinde olan yemeği ikram ederek kutlama yapmaktadır. Eskiden centek için hazırlık olarak kuzu, koyun veya dana karnına tereyağı konularak bekletilir; bebek doğduktan sonra karın açılır ve ilk önce yeni doğmuş bebeğin ağzına o yağ sürülür, daha sonra evin en büyüğüne tattırılmaktaydı (Akmataliyev, 1993:28). Bu gelenek günümüzde de devam ettirilmektedir. Günümüzde bu gelenek **oozantuu** adı ile bilinmektedir. Öteden beri Kırgızlarda var olan tereyağının kesilen hayvan karnında muhafaza edilmesi ve ardından yeni doğan bebeğin ağzına sürülmesi geleneği, günümüzde hayvan karnında muhafaza edilmese bile bebeğin ağzına sürülerek yaşatılmaktadır.

Oozantuu işlemi kolay değildir. Bu geleneği yerine getirecek olan kadın saygın, başarılı, mutlu ve bebeğin geleceğine şans getirebileceğine inanılan bir kişi olmaktadır. Tereyağ, Kırgızlar için oldukça önemlidir (Akmataliyev, 2003:289). Bebeğin hayatı bereketli olsun anlamında bebeğin ağzına yağ sürerken "bebeğin ömrü yağlı-sütlü olsun", "yediği daima yağ olsun" şeklinde dilekler söylenmektedir. Yine Kırgızlarda önemli ve iyi temennilerde bulunan kişiye "oozuna may-ağzına yağ (Türkiye'de ağzına bal sürmek olarak bilinir)", yeni alınan bir ev, araba vb. gibi eşya için de "maylaş kerek-yağlamak gerek (Türkiye'de yıkamak/ıslatmak veya hayırlamak olarak bilinir)" ifadesi de kullanılmaktadır. Bunun devamı "Beşik toydur".

Köründük

Yeni doğan bebeği, yeni gelen gelini, vb. görmek için verilen hediyedir (Akmataliyev, 2015:71). Kimi zaman köründük istenir, kimi zaman istenmez, fakat mutlaka verilmektedir. Kıyafet, eşya (yorgan, şırdak¹², eyer gibi binicilik ekipmanları), para, hayvan (Kırgızlarda hayvan, hediye olarak alınıp verilir. Bu hayvanın büyüklüğü ailelerin yakınlık derecesine göre değişir: at, dana, koyun, kuzu, vs.) olabilmektedir.

Süyünçü¹³ (müjdeli haber) - 1) İnsanları sevindirecek güzel haber verildiğinde söylenen söz, müjde. 2) Güzel haberi getiren kişiye verilen hediye, ödül (Karıpkulov, 1995:402). Bebeğin doğduğunu müjdeleyen kişiye imkânlar dâhilinde para, kıyafet, hayvan vb. gibi hediyeler verilmektedir. Önemli olan müjdeli haber vereni eli boş göndermemektir. "Büyüklerimizin dediklerine göre verebileceği bir şey olmadığı durumlarda üstündeki kıyafetinden düğme verildiği bilinmektedir (Abdiyeva, 2017:42)."

Beşik toy - beşik saluu (beşik düğünü)

Beşik Kırgızlar için kutsaldır. Zira bebek, temizliğin ve saflığın sembolüdür. Beşik, bebeğin sağlıklı büyümesi için her şeyi düşünülerek yapılmıştır. Beşikte kullanılan bütün

¹⁰ Kılıu=etmek.

¹¹ Arça=ardıç.

¹² Şırdak: süslü, nakışlı keçe halı.

¹³ Süyünçü: kelime kökü "süyün-"=sevinmek.

malzemeler doğaldır. Bebeğin doğumundan başlayıp 1-2 yaşına gelene kadar beşik kullanılmaktadır. Günümüzde beşik kullananlar vardır.

Bebek doğduktan birkaç gün sonra hayvan kesilerek kazanlar asılmakta, çeşitli yemekler pişirilerek sofralar kurulmakta ve beşik toy yapılmaktadır. Bunun için misafirler önceden davet edilmektedir. Misafirler gelince “beşik bağı berk (sıkı) olsun” anlamında “Beşik booñor bek bolsun!” demektedir. Anne ve baba ise misafirlere “sözleriniz yerini bulsun” anlamında “Aytkanıñar kelsin!” diyerek yanıt vermektedir. Misafirler beşik toya hediyelerle gelmektedir. Genelde anne tarafı hediye olarak beşik, şimek¹⁴, yatak, süslenen döşek vermektedir. Bebeği beşiğe ilk büyükanneler yatırmaktadır. Bunun için öncelikle beşik ve şimek tereyağ ile yağlanmakta, arça ile tütsülenmektedir (ardıcın yanan dumanının kötü ruhları uzak tuttuğuna ve kovduğuna inanılır). Daha sonra büyükanneler sağ-sol çüköleri¹⁵ bebeğin baş tarafından kaldırıp “oñ bol, oñ bol (sağ, doğru ol)” deyince o çüköler bebeğin kültürüne¹⁶ düşmektedir. Daha sonra “Beşik ana sıkı tut, Umay ana uyku ver” anlamında “Beşik ene bek karma, Umay ene¹⁷ uyku ber” diyerek bebeği kundaklayarak annesine vermektedir (Akmataliyev, 1993:29).

Tuşoo Toy – Tuşoo Kesüü

Bebek kendi ayakları üzerinde durup, ilk adımlarını atmaya başlayınca ailenin akraba ve yakınları, konu komşu ve eş dostlar davet edilmektedir. Hayvan kesilmekte, yemekler pişirilmekte, sofralar hazırlanmaktadır. Bebeğin ayakları beyaz ve siyah yünden yapılmış ipe bağlanmaktadır. Toya gelen çocuklar arasında yarış düzenlenmekte ve birinci gelen bağı bıçakla kesmekte ve ikinci gelen ile bebeği ellerinden tutarak adım attırmaktadırlar. Bağı kesmek, bebeğin yürümesindeki ve hayatındaki engellerin kesilmesine/ortadan kaldırılmasına işaret etmektedir. Kullanılan bıçak birinci gelen çocuğa yarışta birinci geldiğinin anısına hatıra olarak verilmektedir. Bununla birlikte yarışa katılan diğer çocuklara geliş sıralarına göre, katılmayanlara da bayram havasını yaşatmak için hediyeler verilmektedir. Bu *toyda* hiçbir çocuk hediye kalmamaktadır. Daha sonra isteğe bağlı büyükler kadın-erkek olarak ayrı ayrı yarışmakta ve onlar da geliş sıralarına göre hediyeler almaktadır. Yarış tamamlanınca bata verilmektedir.

Sünnöt Toyu (sünnet düğünü)

3-5 yaş arasındaki erkek çocukların İslâm’a uygun olarak sünnet edildiği düğündür. Eskiden zengin ve varlıklı olanlar sünnet toyunu birkaç gün kutlamışlardır. Ulak tartılır¹⁸, at çabılır¹⁹, er eñiş²⁰, balban küröş²¹ düzenlenmektedir. Ayrıca kızlar için de oyunlar düzenlenmektedir. İhtiyarlar kımız gibi geleneksel içeceklerini yudumlayarak şecereleri söylemekte²², nineler misafirlere geleneğe göre yapılması gereken ırım-cırımı yapmakta, gelin-kızlar, genç erkekler toyda hizmet etmektedirler. *Toy* bitince bata istenilmektedir (Akmataliyev, 1993:54).

Üylönüü Toyu (evlilik düğünü)

Kırgızlarda üylönüü toyu aşağıdaki aşamalardan geçmektedir (Akmataliyev, 2010:33):

¹⁴ Şimek: beşikte yatan bebeğin idrarını rahat yapması için kemikten üretilen tüp.

¹⁵Çükö: koyun, keçi gibi küçükbaş hayvanların arka ayaklarının diz kısmında bulunan kalemtraş büyüklüğündeki aşık kemikleri.

¹⁶ Kültük: beşikte idrarın toplanması için kullanılan ufak kap.

¹⁷ Umay ene: bebeklerin doğmasını ve onlar doğduktan sonra onların sağlığını koruyan mitolojik anne.

¹⁸ Ulak tartuu=kökbörü: at sporu; iki takım halinde oynanır; kesik oğlağın at üstünde taşınarak diğer takımın oyuncularına kaptırılmadan belirlenen yere bırakılması.

¹⁹ At çabuu: at sporu; atların hızının ölçüldüğü yarış.

²⁰ Er eñiş: iki güreşçinin belirli kurallara bağlı at üstündeki güreşi.

²¹ Balban küröş: iki güreşçinin belirli kurallara bağlı güreşi.

²² Şecere söylemek: soyağacına ilişkin bilgi ve gerçek olayları paylaşmak.

- a) Kudalaşuu=dünürleşmek (bel kuda, beşik kuda, kız tandoo, cuuçu ciberüü, söykö saluu, kalıñ tölöö, koşumça, çaçıla, kiyit kiygizüü, vs);
- b) Küyölöö (ceñketay, şıkaalaşuu, kulak çoyuu);
- c) Kız toyu (kız oyun, sep);
- d) Kelin toyu (nike kıyuu, otko kirgizüü, cügünüü, ökül ata, törkülötüü).

Bazı gelenekler ve örf-adetler ülkenin güneyinde ve kuzeyinde birbirinden farklı olmaktadır. Bu durum ülkenin güneyinde yaşayan Kırgızlarda arkaik özelliklerin daha fazla yer edinmesi, sınırdaş Özbek ve Taciklerin hayat biçimlerinden etkilenmesinden kaynaklanmaktadır (Akmataliyev, 2010:34).

Kudalaşuu=Dünürleşmek (kuda=dünür)

Bel Kuda (bel=bel, kuda=dünür)

Çocuklar daha doğmadan ebeveynlerin dünür olma durumudur. Yakın ilişkide olan aileler bu yakınlıklarını daha da pekiştirmek veya savaş sonrası yenilen tarafın hanının zafer elde etmiş olan tarafın hanı ile barışmak ve dost olmak için gelecekte birinin çocuğunun oğlan, diğerinin kız olması halinde onları evlendirme sözüyle dünür olunmasıdır. Günümüzde nadir rastlanmaktadır.

Beşik Kuda (beşik=beşik)

Bebekler henüz beşikte kundaklandıkları dönemde ebeveynlerin dünür olma durumudur. Anadolu'nun da eski geleneklerinden biridir ve Türkiye Türkçesinde beşik kertmesi olarak kullanılmaktadır. Kırgızlarda pek sık rastlanmamaktadır.

Bu iki dünürleşme türünde çocukların gelecekte onların herhangi bir inisiyatifleri olmadan kararlaştırılmıştır.

Kız Tandoo (kız=kız, tandoo=seçmek)

Yetişkin oğlana kız tandoo çoğu zaman kız oyunlarında, gece oyunlarında gerçekleşmiştir. Bu tarz durumlarda gençler kendilerine uygun birilerini bulmuşlardır (Akmataliyev, 2003:10). Günümüzde bu tür oyunlar oynanmamaktadır.

Cuuçu (aracı)

Kızı anne ve babasından istemek ve rızasını almak için erkek tarafından gönderilen aracı kişi, temsilcidir. Elbette böylesi zor ve sorumluluk istenen göreve bu kişi veya temsilci tek başına gönderilmez ve bu gönderme prosedürüne cuuçu ciberüü (ciberüü=gönderme/aracı gönderme) denmektedir. Cuuçu ciberüü, halk diplomasisidir (Akmataliyev, 2010:38). Kırgızlar cuuçu seçme işlemine özen ve itinalı yaklaşmışlardır. Onların mutlaka bilge, söz ustası, örf-adet, nark ve gelenek, göreneklere hakim insanlardan seçilmesine dikkat etmişlerdir. Zira kuda tüşüü²³ için gönderilen cuuçunun, kız evinde karşılaşılması muhtemel çeşitli beklenmedik ve zor durumlardan çıkabilme kabiliyetine sahip olması gerekmektedir. Kız tarafı kızlarını vermeye razı olmadıkları durumlarda bile cuuçuyu güzel ağırlayıp göndermişlerdir. Bu durum günümüzde de devam etmektedir. Bu duruma istinaden Kırgızlarda “elçi menen cuuçuga ölüm cok-elçi ile cuuçuya ölüm yok²⁴” veya “elçiye ölüm cok, cuuçuga korduk cok-elçiye ölüm yok, cuuçuya korduk (ışkence) yok” şeklinde atasözleri bulunmaktadır. Kız babası kızını vermeye razı olunca *kalıñı*²⁵ belirlenmekte, düğün tarihi ve düğün ile ilgili detaylar konuşulmakta, kulduk uruu²⁶ maksadında getirilen hediyeler verilmektedir. Kız tarafı da gelenleri eli boş göndermeyip, hediyeler vermektedirler. Bundan sonra iki taraf da düğün hazırlıklarına başlamaktadır. Cuuçu,

²³ Kuda-tüşüü: tüşüü=düşmek; kuda tüşüü=dünürleşmek.

²⁴ Anadolu'da “Elçiye zeval olmaz” sözüyle bilinmektedir.

²⁵ Kalın: başlık parası.

²⁶ Kulduk uruu: onay ve rızasını istemek, dilemek.

iki farklı aileyi, soyları, kavim, hatta kimi zaman iki farklı milleti birbirlerine kuda-söök²⁷ yapmıştır (Akmataliyev ve Andaşev, 2015:361-362).

Söykö Saluu (küpe takma)

Kuda tüşüü aşamasının ilk adımıdır. Kızın babasıyla görüşen cuucu, onay aldıktan sonra erkeğin ailesi “töö baştagan toguzdap (töö=deve, baştagan=başlayan, toguzdap=dokuzdan (bir devenin sürüye önderlik ettiği ve at, inek, koyun ile keçiden oluşan diğer hayvanların dokuzar adet olduğu durumdur. Bu kavram başka geleneklerde de kullanılmaktadır)” hayvanlarını alarak ve bunun yanında imkânları elverirse yüz koyun alıp, devenin alnına, deve yoksa atın yelesine beyaz pamuk bağlayarak yakın akrabaları ile birlikte kızın ailesine varmışlardır. Kırgızlar için gümüş çok değerlidir. Bu yüzden gelin olacak kızın kulağına erkeğin annesi tarafından gümüş küpe takılmıştır. Günümüzde imkânlarına göre hayvan, para, kiyit²⁸, tatlı ve şeker götürülmektedir. Ayrıca, gümüş değil, altın küpe takılmaktadır. Bu işlemin ardından kızın nişanlı olduğu başkaları tarafından bilinmektedir (Kebekova, 2001:13). Kırgızlarda kız isteme ve alma sürecinde hiçbir şey esirgenmemiştir. Kırgızların geleneklerinde gerekirse sağdığı tek ineğini, bindiği tek atını dahi kız isteme sürecinde kız tarafına hediye etme durumu söz konusudur (Akmataliyev, 1993:47). Bu durum günümüzde de güncelliğini korumaktadır.

Kalıñ tölöö (başlık parasını vermek)

Erkek tarafının kızın ailesine ödediği paradır. Bu gelenek feodolizmin kalıntısı denilerek yasaklanmaya çalışıldığı dönemler olmuştur. Ancak kızının evlenmesi, yuva kurması, anne-babanın da torun sahibi olmak istemesi sürecinde anne-babanın rızasının alınması farzdır. Kalıñ berüü²⁹, kalıñ aluu³⁰, eskiden beri devam eden gelenektir (Akmataliyev, 1993:47-48). Kalıñ miktarı, kuda olacak ailenin toplumdaki rolü, maddi imkanına göre değişmektedir (Kebekova, 2001:13). Genelde dokuzar adet hayvan verilmiştir. Bununla birlikte bazı durumlarda tahıl veya gümüş külçe verilmiştir. Kalıñ meselesi, kimi zaman Kırgız kızlarının kaderini belirlemiştir: fakir aileler kalıñ alabilmek için kızlarını zengin aileye vermek zorunda kalmışlardır. Kalıñ miktarı ne kadar fazlaysa, kalıñ verenin sesi o kadar gür çıkmakta, itibar görmektedir (Akmataliyev, 2010:39).

Koşumça³¹

Kırgızlarda insanın başına iyi veya kötü bir olay gelince, dava veya fidye ödemeye maruz kalma, düğün, cenaze, kalıñ tölöö vb. gibi durumlarda kardeş, akraba ve yakınları tarafından para veya hayvan, eşya, kıyafet, vb. şeklinde verilen yardımdır. Bu yardım, yardımı verenin imkanları ölçütünde gerçekleşmektedir (Karataev ve Eraliyev, 2005:160). Kalıñ hazırlarken erkeğin anne-babası akrabalarından koşumça, yani ek yardım almaktadır (Akmataliyev, 2010:39).

Çaçıla

Gelin geldiğinde ve başka düğünlerde de dağıtılan boorsok³², kuru yemiş ve şekerdir. Genellikle çocuklar gelinin etrafında bulunan şeker, kuru yemiş gibi yiyecekleri toplamaktadırlar. Bu gelenek, gelinin kibar ve misafirperver özelliklere sahip olması amacıyla dilek tutularak yapılmaktadır. (Karataev ve Eraliyev, 2005:318).

Kiyit kiygizüü (kiygizüü=giydirmek)

İki dünür birbirlerini ziyaret ettikleri zaman verilen kıyafettir. Öteden beri devam eden saygı ve hürmetin işaretidir. Kızını veren aileye minnettarlığını bildirmek ve onların gönüllerini almak

²⁷ Kuda-söök: dünür.

²⁸ Kiyit: değerli kıyafet.

²⁹ Kalın berüü: başlık parası vermek.

³⁰ Kalın aluu: başlık parası almak.

³¹ Koşumça=ek/ilave

³² Boorsok: mayalı hamurdan yağda kızartılıp yapılan ekmek.

için sıradan ufak-tefek kıyafetler değil, onlara yakışacak, onların beğeneceği kıyafetler özel olarak diktirilip veya hazır satın alınarak verilmektedir. Kızın da ailesi buna cevap olarak erkeğin ailesine kiyit vermektedir. Ayrıca kiyit hazırlamak, mahirliği, uzmanlığı göstermektedir. Kiyit olarak içik³³, cepken, çapan³⁴, tebetey³⁵, kalpak verilmektedir (Akmataliyev, 1993:51-52).

Küyölö (küyöö³⁶=koca)

Atalardan kalan en eski geleneklerden biridir. Müstakbel küyöö bala³⁷ yanına söz ustası, bilgili, çevik arkadaşını alıp kızı ziyarete gitmesidir. Damat doğrudan kız evine gelmez, önce arkadaşı gelerek baldız ve yengelerine haber vermektedir. Baldız ve yengeler damadı karşılamaktadır. Damat gelince aşağıdaki örf-âdetler yapılmaktadır:

Ceñketay

Müstakbel gelini ziyareti sırasında damat ve damadın arkadaşlarından kızın yengelerinin talep ettikleri para ve çeşitli hediyelerdir.

Şıkaalaşuu (gözetlemek)

Burada kız ve erkekten hangisi diğerini önce görürse, ailede onun sözünün geçmesine yönelik yapılan âdettir. Genellikle önce kız erkeği görür. Zira erkek kayınbaba, kaynana ve kayınbiraderlerinden çekindiği için sona kalmaktadır.

Kulak çoyuu (kulak=kulak, çoyuu=çekmek)

Damadın kulağını kızın küçük kız kardeşlerinin çekmesidir. Burada kulak ağrıtabak şekilde çekilmez, sadece âdetin yerine gelmesi için yapılmaktadır.

Küyölö geleneği 2-3 sene sürmektedir. Bu sürede erkeğin ailesi de kalın tölöösünü³⁸ bitirerek kudasının bütün taleplerini yerine getirmektedir. Bundan sonra erkek tarafı kızın babasından toyun başlaması için izin istemektedir (Kebekova, 2001:13). Günümüzde bazı örf-âdetlerin yapıldığı çok nadir rastlanmaktadır.

Kız Toyu

Kız toyu - kızın baba evinden ayrılacağı zaman yapılan merasimdir. Eskiden "otuz kün oynotup, kırk kün kınışlatıp (otuz gün oynatıp, kırk gün inletip)" şeklinde kız toyu birkaç gün sürecek şekilde yapılmıştır. Kudalar, küyöö bala ve küyöö coldoş³⁹, akrabalar kız evine gelmiştir. Gece-gündüz çeşitli oyunlar oynanır, eğlenilmiştir. Bu oyunlara iki tarafın bütün gençleri iştirak etmişlerdir. Küyöö coldoş, daha önce de belirtildiği gibi seçilmiş, her yönüyle gönül doyuran kişi olmuştur. Kızın köyünde oyun ve eğlenceleri devam ettirir, bütün şartları keskin zekasıyla ve çevikliğiyle yerine getirir, zor durumda kalmamıştır (Akmataliyev, 1993:48-49). Kızın köyünde oynanan en önemli oyunlardan biri kız oyunudur.

Kız oyun - kız düğününde damadın onuruna düzenlenen oyundur. Kız oyununu kızın çevik, güçlü yengelerinden biri başlatır. Çoğu zaman başörtüsünden elle eğirilerek tokmok⁴⁰ yapılmıştır. Oyuna genellikle bütün gençler katılmışlardır. Önce damadın arkadaşına tokmakla dokuz kez vurulur, ardından eline tokmak verilmiştir. Damadın arkadaşı eline tokmağı alıp şarkı söyler ve gelin olacak kıza vurur gibi yaparak kızın eline tokmağı vermiştir. Oyunda erkekler ve kızlar istediklerine vurarak şarkılarını söylemişlerdir. Oyun esnasında genellikle erkekler

³³ İçik: yünü kesilmemiş kuzu, kunduz, tilki, kurt, vaşak gibi hayvanların derisinden yapılmış, sırt tarafı kumaş ile örtülmüş, geniş yakalı dış kıyafet.

³⁴ Çapan: kaftana benzeyen uzun üst giysi.

³⁵ Tebetey: yuvarlak biçimde, kenarı kürkten, tepesi işlemeli kumaştan yapılmış başlık.

³⁶ Küyöö: evlenecek/evlenen erkek eş, koca.

³⁷ Küyöö bala: damat.

³⁸ Kalın tölöö: başlık parasını ödemek.

³⁹ Küyöö coldoş: damadın yoldaşı, arkadaşı, sağdıç.

⁴⁰ Tokmok: tokmak.

kızların güzelliğini tasvir eden şarkılar söylemişlerdir. Kız oyun, görkemli ve eğlenceli geçmiştir. Oyun sırasında birbirini beğenerek âşık olanlar da oldukça fazla olmuştur. (Akmataliyev, 2010:43).

“Kızı uğurlama günü geldiğinde kızın yengeleri kızın saçını ikiye bölerek örüp süslemişlerdir. Geline *küpe, celbirööç*⁴¹, *yüzük, bilezik, çolpu*⁴² takarak, *çaç kap*⁴³ takılmıştır. Daha sonra *şökülö*⁴⁴ giydirilmiştir. Geleneğe göre bu başlık gelin evlendikten 2-3 gün sonra tekrar kızın baba evine gönderilir, gelin olacak diğer kız kardeşleri için muhafaza edilmiştir (Karataev ve Eraliyev, 2005:326-327).” Sonra süslenmiş ata bindirilmiştir (Akmataliyev,1993:48-49). Kıza nasihat sözlerini içeren şarkıları kızın anne, abla, yenge, teyzeleri söylemişlerdir. Bu gibi şarkı türüne “*körüşüü ırları*⁴⁵” denmektedir (Kebekova, 2001:24-25). Buna çok önem verilmiştir. Zira bu şarkılar akıl sözlerini içermektedir. Günümüzde bu toy bu kadar geniş çaplı düzenlenmemektedir.

Kızı gönderirken sep⁴⁶ de hazır olmaktadır.

Sep Veya Kız Sebi

Kızın ailesi tarafından özenle hazırlanan sanatsal değeri de bulunan eşyaların tamamıdır. *Sep*, uzmanlık ve ustalıklarla hazırlanan *sırdak, ala kiyiz*,⁴⁷ *tuş kiyiz*,⁴⁸ kilim, kızın küpesi, *celbirööç, çolpu, bilezik, yüzük, toplu iğne, vs.* gibi değerli takıları, binicilik ekipmanları, yastık, yorgan ve döşekleri ile kıyafetlerinden oluşmaktadır. Ayrıca, gelin ve damat için özel yapılan *ak-örgöö*⁴⁹ çeyiz en önemli parçasını, temelini oluşturmaktadır (Akmataliyev, 1993:52-54). Günümüzde sep imkan ve ihtiyaçlara göre hazırlanmaktadır.

Kelin Toyu (nike kıyuu, otko kirgizüü, jügünüü, ökül ata, törkülötüü)

Kelin toyu gelinin alındığı köyden *bata aluusu* kız toyunun önemli unsurlarından biridir. Toy bitene kadar gelin *köşögödeki*⁵⁰ arka kısımda bulunur. *Köşögö*, geline gösterilen saygının göstergesidir. Gelin evliliğinin ilk günlerinde *köşögönün* arka tarafında olur ve pek görünmez olur ve görümceleri de geline eşlik etmektedirler. Bu durum gelin için alışma noktasında kolaylık ve rahatlık vermektedir (Akmataliyev, 1993:49).

Otko Kirgizüü (ot=ateş, kirgizüü=girmesini sağlamak, sokmak)

Gelin kayın babasının evine giriş yaparken yüzü başörtüsü ile örtülmektedir. Gelin *cügünüp* (öne doğru eğilip) içeri girmekte ve yüzündeki başörtüsünü bir kişi alarak ocaktaki ateşe yağ damlatmaktadır. Gelin herkese *cügünüp, köşögöye* girmektedir. Buna *otko kirgizüü* denmektedir.

Nike Kıyuu (nike=nikah, kıyuu=kesmek)

İslâm dinine göre yeni evlenenleri birbirine ebediyen emanet etmektir. İmam çay *çınısına*⁵¹ su doldurur ve içinden dua okumaktadır. Daha sonra onlara evlenmeye razı olup olmadıkları sorulmaktadır. Bir takım nasihatler verilmekte ve dua okunmuş su gelin ve damat tarafından içilmektedir (Akmataliyev, 1993:49-50).

⁴¹ Celbirööç: boyun takısı.

⁴² Çolpu: saç ucuna takılan takı.

⁴³ Çaç kap: saçı süsleyen ve saçı tozdan, terden koruyan ince kumaştan yapılan süslü başlık.

⁴⁴ Şökülö: evlenecek kızın düğünde giydiği, koni şeklinde, yanaklarını ve ensesini kapatacak şekilde süslenip dikilen başlık.

⁴⁵ Körüşüü ırları: görüşme şarkıları (körüşüü=görüşmek, ır=şarkı).

⁴⁶ Sep: çeyiz.

⁴⁷ Ala kiyiz: süslü, düz keçe halı.

⁴⁸ Tuş kiyiz: duvara asılan, nakışlı süs eşyası.

⁴⁹ Ak-örgöö: özel yapılmış, gösterişli büyük boz üy, otağ.

⁵⁰ Köşögö: ince kumaştan yapılan nakışlı, süslü, odayı bölmek için asılan kumaş.

⁵¹ Çını: Kırgızların çay içtiği kase.

Cügünüü (öne doğru eğilmek-selamlamak)

Büyüklere selam verme yöntemidir. Gelin iki elini göğüs hizasına getirerek öne doğru eğilmektedir. Ayrıca bu hareket gelinin saygı gösterdiğinin de işareti olarak algılanmaktadır. Bunu gören herkes geline *bata* vermektedir (Akmataliyev, 1993:36).

Ökül Ata (ökül=vekil, ata=baba)

Nikâhın olduğu gün yeni evlenen çifte ikinci baba tayin edilmektedir. İkinci baba damadın ailesi tarafından seçilmektedir. Eğer ökül ata⁵² ve onun ailesi iyiye, gelini kendi kızları gibi kabul ederek ilişkileri bu şekilde ilerletmektedir. Ökül ata ve yeni evlenen çift iyi ve kötü günlerinde birlikte olmaktadır (Akmataliyev, 1993:50).

Törkölötüü - Törkölöö (tör=evin en saygın yeri, genellikle evin baş tarafı olur)

Evlene kızın anne-babasını ziyaret etme geleneğidir⁵³. Eskiden evlenen kız ancak bir sene sonra anne-babasını ziyaret ederek kendi payına düşen ve hakkı olan hayvan veya eşyasını almıştır. Ziyaret esnasında geline kaynanası, eşi ve yakın akrabaları eşlik etmişlerdir. Kız evinde hürmet görmüş ve iş yapmamıştır (Karataev ve Eraliyev, 2005:283). Bu gelenek günümüzde de devam etmektedir.

Üy Toyu (Ev düğünü)

Kırgızların yeni ev sahibi olduklarında uyguladıkları birtakım gelenek ve göreneklere bulunmaktadır.

Bilindiği gibi Kırgızlar göçebe hayat sürdükleri için her iklim koşuluna uygun *boz üy*⁵⁴ e sahiptir. Boz üy, yün ve ahşaptan yapıldığı için kışın sıcaklığı, yazın ise serinliği muhafaza etmektedir. Yeni boz üyü diken aile eve girince yakınlarını davet ederek, imkânlarının elvermesi durumunda hayvan kesip misafir etmiş ve *bata* almıştır. Günümüzde *boz üy* artık daimî yaşanan ev olarak kullanılmamaktadır, fakat önemli toylarda, ihtiyaç duyulduğunda kurulmaktadır. Konu gelenek ile devam etmektedir.

Örülük

Kırgızlarda "Kötü akrabadan iyi komşu değerlidir" şeklinde atasözü vardır. Yanına yeni taşınan ailenin kim olduğuna bakmaksızın torbasına pişmiş et, kaymak, tereyağ, boorsok, kıymız, bozo⁵⁵, eşya (şırdak, tuş kiyiz, yatak, yorgan, kiyit, vs) alıp, onların evini ziyaret edip görmesine örülük⁵⁶ denmektedir. "Bu merasim esnasında ev sahibi de elinde olan her şeyini sofraya koyarak misafirlerini en iyi şekilde ağırlamaktadır. İmkânı varsa, hayvan da kesmiştir. Ev sahibinin bazen misafirlerine kiyit giydirdiği durumlar da mevcuttur. Böylece komşuluk ilişkileri başlamaktadır (Akmataliyev, 1993:26-27)." Günümüzde bu gelenek hâlâ devam etmektedir.

Günümüz Kırgız Toylarında Yaşatılan Geleneksel Kültürel Öğeler

Göçmen halkların en önemli özelliklerinden biri, yaşadıkları coğrafya ve iklim şartları değişmesine rağmen benimsedikleri ve hayatın her alanında uyguladıkları gelenek, görenek, örf-adet ve törelerini muhafaza etmeleridir. Göçmen halklardan biri olan Kırgızlarda yüzyıllar boyunca Yenisey Irmağı'ndan Orta Asya'nın bozkırlarına varıncaya kadar çeşitli bölgelerde varlığını sürdürmüş ve kültürel özelliklerinin bazılarını değiştirmeden, bazılarını ise küçük değişikliklerle birlikte günümüze kadar yaşatmışlardır.

Kırgız kültürünün temeli, başatı olan geleneklerinin sergilendiği *toylara* bakıldığında onların söze, sözün gücüne ne kadar önem verdikleri açıkça görülmektedir. *Toy*, Kırgızlarda

⁵² Ökül ata: vekil baba.

⁵³ Anadolu'da el öpme ziyareti olarak da bilinmektedir.

⁵⁴ Boz üy: otağ, geleneksel Kırgız çadırı.

⁵⁵ Bozo: buğday, darı, mısır gibi tahılların mayalanarak fermantasyon yöntemi ile yapılan, yoğun milli içecek.

⁵⁶ Örülük: önceden özel olarak hazırlanan hediyelerle birlikte yeni Boz üy'e taşınan aileyi ziyaret ederek yeni yaşam alanlarını görme merasimidir.

sevindirici olayların kutlanması için düzenlenen bir merasimdir. Fakat *toy* düzenlenmesinin en önemli sebebi, *bata* almaktır. “Bata ile halk gelişir, yağmur ile yer yeşerir” anlamına gelen “Bata menen el kögöröt, camgır menen cer kögöröt” atasözü ve batanın sadece toylarda değil, hayatın bütün önemli safhalarında yer alması bunun kanıtıdır. Ayrıca, tarihini, duygularını, hissettiklerini, yaşamlarını şecere, nasihat ve ağıtlar, şarkılar ile ağızdan ağıza sonraki nesillere aktarmaya çalışmaları dilin zenginliğine işaret etmektedir. Belki de bunun için kahraman Manas Kırgızlara kismet olmuştur.

“Toyu hürmet kızıştırır, ölümü gözyaşı” manasında “Toydu sıy kızıtat, ölüktü ıy kızıtat” atasözünde vurgulanan hürmet Kırgızların kültürünün, geleneğinin ayrılmaz bir parçasıdır. Büyüklere, buğday ve ekmeğe, tereyağına, giydiği kıyafetine, çaldığı çalığına, özetle tabiata, yaşama olan saygı bütün geleneklerinde gözlemlenmektedir. Göçebe yaşayıp, doğa ve halk arasında hiçbir mesafenin olmayışı Kırgızların saygı kavramını iyice anlamalarına olanak sağlamıştır. Bu açıdan saygıyı Kırgızlar tabiatından öğrenmiştir demek belki de doğru olacaktır.

Kırgız kültürünün önemli unsurlarından biri olan toylar, asırlardır onların yaşam tarzlarını, gelenek ve göreneklerini, Millî kültürlerini nesilden nesle aktarmış ve Kırgızları tüm dünyaya tanıtmıştır. Büyüklerin örnek olması, dünürlerin üzerine düşen görevleri yerine getirmesi, Millî değerlerin ve onurun korunması, komuzun, beşiğin, aile kurumunun muhafaza edilmesi, misafirlere ve aksakallara saygı gösterme vb. gibi narklar geçmişten günümüze Kırgız toylarında öne çıkmış ve Kırgızların saf, temiz değerlerini yansıta gelmiştir.

Yine Kırgızlarda bebeğin dünyaya gelmesinden evlenmesine kadar geçen sürede heyecan ve sevincin paylaşılması amacıyla gerçekleşen hemen her toyda komuz çalma, Manas destanını söyleme, küçükbaş veya büyükbaş hayvan kesme, misafirlere yemek, kımız, bozo, şoro vb. gibi ikramlarda bulunma, Kur’an okuma, kiyit giydirip, hediye takdim etme gibi çeşitli kültürel değerler geçmişten günümüze yaşatılmaktadır.

Özellikle bebekler dünyaya geldiğinde yapılan Centek toyunda öteden beri misafirlere ikramlarda bulunulur ve yeni doğmuş bebeğin ağzına hayvan karnında muhafaza edilmiş tereyağı sürülür. Kırgızlarda yüzyıllardır değişmeden varlığını koruyan bir başka kültürel varlık ise müjdeciye verilen armağanlardır. Kırgızlarda *süyünçü* olarak bilinen müjdeli haber, bebeğin dünyaya gelmesini aileye ve yakın çevreye bildirmektir. Yeni doğmuş bebeği ziyaret edilmesi ve bebeğe hediye verilmesi geleneği (köründük) Kırgızlarda asırlar boyunca devam eden bir başka kültürel değerdir. Bebeğin dünyaya gelmesinin ardından yapılan beşik toyda; bebeğin akrabalarının çeşitli hediyeler getirmesi, bebeğin idrarını kolayca yapması için şimek’in yağlanması, kötülüklerden korunması için arça ile tütsü yapılması ve bebeğin kundaklanması da Kırgızların öteden beri devamlılığını sağladığı önemli kültürel varlıkları arasında yer almaktadır.

Kırgızların bir başka kültürel değeri ise ilk defa yürümeye başlayan bebeğin bu heyecanlı anını paylaşmak isteyen ailesi tarafından verilen *Tuşoo toyudur*. Bu toyda aile yakın akrabalarını davet ederek onlara çeşitli ikramlarda bulunur ve toya gelen çocuklar arasında tatlı rekabetin olduğu yarış düzenlenir. Bu yarışa katılan çocuklara çeşitli hediyeler verilmektedir. Kırgızların İslamiyet’i kabul etmesinin ardından çocukların sünnet olması da bir toy havasında gerçekleşmektedir. Bu *toyda ulak tartuu, at çabuu, er oodariş, balban küröş* vb. gibi çeşitli kültürel oyunların icra edilmesi de yüzyıllardan beri yaşatılan bir başka somut varlık olarak kabul edilmektedir.

Kırgızlar için en önemli toylardan biri ise *üylönüü toyudur* (evlilik düğünü). *Üylönüü toyunun* birkaç türü bulunmaktadır. Bu türlerden biri *Bel kuda’dır*. *Bel kuda*’da Kırgızlara ait dikkat çekici bir özellik ise henüz çocukların dünyaya gelmeden dünürlerin birbirleriyle çocuklarının evlenmeleri üzerine akitleşmesidir. Bebeklerin henüz kundakta bulunduğu süreçte ebeveynlerin çocuklarının evlenmesi için sözleşmesi ise *Beşik kuda’dır*. Evlenme yaşına gelmiş gençlerin kendilerine uygun gelin adaylarını seçme geleneği ise gece oyunlarında ve düğünlerde yapılmaktaydı. Bu ise Kırgızlarda *kız tandoo* geleneğidir. Yine nişanlı kıza, ailesinin onayı alınarak erkek tarafının küpe takma merasimi de Kırgızların atiden maziye kaybetmediği değerlerinden biridir.

Sonuç

Gelenekler bir halkın ansiklopedisidir demek pek de abartılı olmayacaktır. Bir halkın zihin yapısını, değer yargılarını, hayata bakış açısını, ahlâk bilinci ve dünyayı algılama biçimini anlamak için geleneklerine bakarak onları incelemek ve irdelemek faydalı sonuçlar doğuracaktır.

Kırgızların geleneklerinin özünün sağlam olduğu ve bu özü saygı, sevgi, paylaşım, desteğin ve birliğin oluşturduğunu ifade etmek gerekmektedir. Bu geleneklerin yaşatılmasında önemli rolü ise toy üstlenmektedir. Toy sayesinde bu değerler aktararak günümüze kadar ulaşmıştır. Bununla birlikte geleneğin parçalarından olan görenek, örf-adet ve ritüellerin halkın tarihte yaşadıkları, dünyadaki globalleşme vb. gibi gelişmelerin tesiriyle bazı değişiklikler yaşamış veya yenilenmelere maruz kalındığı görülmektedir. Fakat halkın bilincinde ezelden beri yer etmiş değer ve anlayışları, gündelik hayattaki alışkanlıkları kökünden değiştirmek pek mümkün değildir. Bu durum, halkın benliğini koruması açısından sevindiricidir. Halkın kimliğinin kaybolmaması, halkın kaybolmaması demektir. Asıl önemli olan, geleneklerin mayası olan saygı ve sevgi, birlik ve destek olma unsurlarını kaybetmemektir.

Paylaşım ve destek kavramları da Kırgızların geleneğinin bir parçasıdır. *Süyünçü* ile güzel haberi duyurup, toy ile bu sevinci paylaşarak yakınları ile eğlenmek nasıl norm ise, önemli ve kilit anlarda ihtiyaç doğrultusunda yakınlarından *koşumça*, destek almak da gayet olağan bir durum olduğu görülmektedir.

Kırgızlarda evlilik merasiminden, kız isteme/söz kesmeye, nişan, çeyiz serme, gelin alma, beşik toy, centek toyu, ev hayırlama, sünnet düğünü vb. gibi çeşitli özel gün ve anlar bayram havasında şenlik içinde kutlama programlarıyla varlığını sürdürmektedir.

Sonuç itibarıyla Türk halklarının kadim kollarından biri olan Kırgızların 21. Yüzyılda uluslararası gelişmeler, popüler kültür, globalleşme, vb. gibi tehditlere rağmen toylarında kendi kültürel değerlerine ve unsurlarına sınıksız sarıldığı ve gelecek nesillere bunları aktardığı, sayısız onlarca geleneğini atiden maziye hiçbir değişikliğe maruz kalmadan yaşattığı görülmektedir.

Etik Beyan

“Günümüz Kırgızistan Toylarında Yaşatılmakta Olan Somut Geleneksel Kültürel Değerler” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- Abdiyeva, C. K. (2017). “Manas” Eposundaki balanın törölüşü cana ösüşü menen baylanışkan kaada-salttar cana ırımdar. *İzvestiya Vuzov Kırgızstana*, 4, 42-44.
- Akmataliyev A., Andaşev, D. (Ed.). (2015). *Manas* ansiklopediyası. 1-tom, Bişkek: Aalam – Manastın Muzıkası.
- Akmataliyev, A. (1993). *Baba saltı, ene adebi: Eldik salt*. Bişkek: Bütkül Soyuzduk Caştar Kitep Borboru Birikmesi “Balasagin” filialı.
- Akmataliyev, A. (Ed.). (2003). *Kaada-Salttar*. Ak Batarlar. El Adabiyatı Seriyasının 29-tomu, Bişkek.
- Akmataliyev, A. (M.). (2010). *Kırgız adabiyatı: Tarih cana mezigil*, Bişkek: Avrasya Jayıncılık.
- Akmataliyev, A. (Ed.). (2015). *Kırgız tilinin түşündürmө sözdügü*. Birinci bölüm, Bişkek: Avrasya Press.
- Berber, O. (2009). Türk kültüründe eğlence ve birlik unsuru olarak düğünler. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (10).
- Buyar, C. ve Ünal, U. (2022). “Contribution of Organization of Turkic States Members to World Heritage at a Time of Cultural Convergence from the Past to the Future”, *Bilig-Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 100.
- Karataev, O. ve Eraliyev, S. (2005). *Kırgız etnografyası boyunca sözdük*. Bişkek: Biyiktik.
- Karıpkulov, A. (Ed.). (1995). *Manas ansiklopediya II*. Bişkek: Manastın Syujeti – Yarupa.
- Kebekova, B. (2001). *Kırgız elinin kaada-salt ırları*. Bişkek: Şam Basması.
- Nadelyayev, V. M., Nasilov, D. M., Tenişev, E. R., Tşerbak, A. M. (Ed.). (1969). *Drevnetyurkskiy slovar*. Leningrad: İzdatelstvo Nauka Leningradskoe Otdeleniye.
- Rısbayev, S. (2020). *Kırgızdın eldik narktuu түşünüktörü: Caştar üçün*. Bişkek.

Saginbayeva, B. (2020). Kırgız tilindeki "Toy" kontseptinin uluttuk mazmunu. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (2).

TDK Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/?q=toy&aranan> (erişim tarihi: 11.01.2021).

Tuna, T, S. (2006). Türk Dünyasındaki düğünlerde koltuklama ve kırmızı kuşak bağlama geleneği. *Bilig, Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyeti Başkanlığı*, 38.

EXTENDED SUMMARY

Traditions and customs are cultural elements that enable human communities to live together and establish a relationship between them. A nation's way of thinking, lifestyles, belief systems and value judgments are included in the culture. Even if they have to start a new life in different geographies, human societies keep their cultural elements alive. Cultural elements of human societies can show some changes or disappear partially depending on the conditions brought by time and geography. However, some cultural elements have survived until today without losing their characteristics for centuries and their continuity is ensured.

The toys, which have not completely lost their characteristics or changed partially over the centuries, are one of the important traditions of the Turks in general and the Kyrgyz in particular.

In the Turkish dictionary of the Turkish Language Association, the toy is, "Feast: And okay, forty days and forty nights, a wedding and a wedding to his son (TDK Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/>). expressed as ". Based on this expression, it is seen that Toy is an important day, namely the wedding. In fact, it is possible to come across one of the signs of a wedding, in the famous Kyrgyz epic *Manas*, with the name of "Getting the desired girl by going to the pastorate - Ak Nikah" (Türkmen, İnyet, 1995:144-145 cited in Tuna, 2006:150).

In Turkey Turkish translations of the word toy in Kyrgyz Turkish, the word wedding is widely used. Wedding, which is the most important step taken by a child to create his own family, has various meanings in terms of origin. After the Turks accepted Islam, they started to use the concept of circumcision toy/circumcision wedding for the circumcision ceremony (Berber, 2009:2).

Toy is an activity that Turks, who are one of the nomadic peoples, practice in order to exercise power from one hand. When examined from the first periods of Turkish history to recent history, almost all of the sources mention the ceremonies/weddings held for the ruler or his relatives (Berber, 2009:2). In this context, it is seen that the importance of the nativity and the glory of the ruler, which is one of the important signs of his power, is emphasized.

Toy is the tradition of the Kyrgyz people, a mirror of their culture and a part of their life. When every Kyrgyz mind melts and begins to grow, he begins to hear the word "toy" and to understand it according to his age and life experience; While it was a toy, holiday, game, gift, sweet and candy in childhood, this concept becomes holiday, sharing and announcing joy, relieving longing, "bata aluu" and destiny and responsibility, as age progresses, this concept becomes "bata berüü". it begins to include the meaning of counseling, guidance and support. As it is seen, the toy preserves the meaning of feast for every generation. According to the ideas of Starostin, Dybo and Mudrak, the word toy has been used in the sense of feast and ceremony since the Prototurk period (Starostin, Dybo, Mudrak, 2003:1468 cited in Saginbayeva, 2020:1169).

Marriage ceremony, betrothal/interruption, engagement, dowry laying, bride/groom bath, bridal reception, cradle wedding, house greeting, seeing the newborn baby, sending off to the military, and circumcision ceremonies after the adoption of Islam, which are among the important turning points in the life of Turks, are also ceremonies. is expressed as. In the Kyrgyz, one of the oldest Turkic peoples, the word "toy" has many meanings. Various special ceremonies, from the birth of the baby to the benediction of the new house, from the nesting of the young couples to the first step of the babies, from the circumcision wedding to the cradle, are called ceremonies and are still tried to be continued from the past to the present.

It would not be an exaggeration to say that traditions are an encyclopedia of a people. In order to understand a people's mental structure, value judgments, perspective on life, moral awareness and perception of the world, examining and examining their traditions by looking at them will yield useful results.

It is necessary to state that the essence of the traditions of the Kyrgyz is strong and that this essence consists of respect, love, sharing, support and unity. An important role in keeping these traditions alive is played by the naivete. Thanks to Toy, these values have been transferred to the present day. However, the customs, customs and rituals, which are parts of the tradition, have been experienced by the people in history, globalization in the world, etc. It is seen that it has experienced some changes or been exposed to renewals under the influence of such developments. However, it is not possible to radically change the values and understandings that have been ingrained in the consciousness of the people from time immemorial, and the habits in daily life. This situation is pleasing in terms of protecting the identity of the people. The fact that the identity of the people is not lost means that the people are not lost. The most important thing is not to lose the elements of respect and love, unity and support, which are the leaven of traditions.

The concepts of sharing and support are also part of the Kyrgyz tradition. Just as it is the norm to have fun with relatives by announcing the good news with S y n  and sharing this joy with the toy, it is seen that it is quite normal to get support from relatives in line with the need in important and key moments.

Kyrgyz marriage ceremony, asking for a girl/interrupting a promise, engagement, dowry, bride, cradle toy, centek toy, house blessing, circumcision wedding, etc. Various special days and moments such as festivities continue to exist with celebration programs in a festive mood.

As a result, the Kyrgyz, one of the ancient branches of the Turkish peoples, in the 21st century, international developments, popular culture, globalization, etc. Despite such threats, it is seen that he clings to his own cultural values and elements in his grandchildren and transfers them to future generations, keeping countless dozens of traditions alive from past to present without being subjected to any changes.